ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 7, številka 1-2, junij 2003 · ISSN 1408-2969

PORNOGRAFIJA IN ČLOVEKOVE PRAVICE

Božidar Kante

Uvod v razpravo o pornografiji

Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

Citiranje: Božidar Kante, »Uvod v razpravo o pornografiji«, *Analiza: časopis za kritično misel* 7, št. 1-2 (2003): 37–64.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Božidar Kante
Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

UVOD V RAZPRAVO O PORNOGRAFIJI

Članek poseže v zgodovino razprave o pornografiji, pokaže, kako so se z leti premaknili poudarki in težišče razprave, in kritično ovrednoti stališča, ki so jih zastopali liberalni teoretiki, konservativci in feministke.

Najprej se je razprava o pornografiji gibala v okviru vprašanja o pravih mejah seksualne svobode, in sicer zato, ker so ljudje posvetili pozornost zgolj eni lastnosti pornografije, namreč njeni seksualni vsebini. Če je pornografija sploh kakorkoli problematična, mislijo, da je problematična zato, ker gre v vprašanju o pornografiji za vprašanje o pravih mejah seksualne morale. Kasneje se je razprava premestila na področje človekovih pravic. V ospredje preučevanja se je prebil odnos med svobodo izražanja in pornografijo. Vsakršen predlog, da bi bilo treba omejiti ali prepovedati kako vrsto ali kar vse vrste pornografije, takoj naleti na odziv nasprotne strani, ki se sklicuje na pravico do svobode izražanja. Ljudje, ki hočejo pornografijo omejiti ali prepovedati, morajo pokazati, zakaj je pornografija problematična, zagovorniki pravice do svobode izražanja pa morajo povedati, zakaj je in v kolikšni meri je pomembna svoboda izražanja.

Če je pravica do svobode izražanja pravica do komunikacije, v kateri mora veljati načelo vzajemnosti, potem imajo liberalci preozek pogled na to, kaj (ne) ogroža svobodo izražanja. Tako se zdi tudi najmočnejši feministični protiargument proti liberalcem, to je argument, da pornografija vzpostavlja navzkrižje med svobodo izražanja pornografov in žensk, v boljšem položaju za uspeh in hkrati tudi bolj obvezujoč. Hkrati tudi uporaba teorije govornih dejanj v razpravi o pornografiji omogoča, da lahko pornografijo obravnavamo kot obliko diskriminacijo – na isti ravni kot spolno nadlegovanje in rasno segregacijo. To pa ponuja prizorišče za nov krog filozofske in pravne razprave. Kar kajpada pomeni, da je nekakšna omejitev določenih vrst pornografije (nasilna pornografija, pedofilska pornografija) verjetno upravičena.

Ključne besede: spolna morala, pornografija, človekove pravice, pravica do svobode izražanja, spolna diskriminacija.

Uvod

Ali je pornografija moralno, družbeno ali politično kakorkoli problematična? Če je problematična, kakšne vrste problemov pravzaprav zastavlja? Na ta vprašanja je mogoče odgovoriti na več različnih načinov, pri čemer je treba pripomniti, da se je razprava o pornografiji v zadnjih treh desetletjih bistveno spremenila in premestila svoje težišče in poudarke. Prepričan sem, da bomo znali ovrednotiti sedanjo razpravo bolje, če bomo dojeli bistvo in motivacijo za prejšnje, pretekle pristope do tega predmeta razprave kot tudi razloge za to, da so bili ti pristopi kasneje zavrnjeni ali nadomeščeni. Cilj tega uvoda je torej orisati in pojasniti več načinov, kako se je izoblikoval problem pornografije in kako so nanj poskušali odgovoriti.

Eden od vzrokov za hitro se spreminjajočo razpravo o pornografiji je gotovo tudi hitro se spreminjajoča narava same pornografije, saj gresta zgodovina pornografije in zgodovina medijske tehnologije z roko v roki. Na primer, šele izum tiska v 16. stoletju je omogočil objavo in množično razpečevanje seksualno eksplicitnih tiskov in knjig, prvi pornografski filmi pa so se pojavili z napredkom v fotografski reprodukciji v poznem 19. stoletju. V današnjem času se za razširjanje pornografskih gradiv poleg klasičnih, tradicionalnih poti izkorišča tudi kabelska televizija in medmrežje. Interaktivni računalniški programi so v mnogočem olajšali delo ustvarjalcem in porabnikom pornografije. Dandanašnji je mogoče imeti seks tudi preko telefona. Dostopnost sofisticirane tehnologije je bila gotovo poglavitni dejavnik v množični rasti pornografskega posla. Četudi sta produkcija in razširjanje pornografije še vedno omejeni na točno določena področja (tako imenovana področja "rdečih luči") oziroma na ozadja video trgovin, bi bilo zmotno misliti, da je pornografija obroben, obstranski posel. Pornografska industrija se je – ob tem, ko je rasla – tudi zelo diverzificirala. Ta diverzifikacija je bila odgovor na potrebe porabnikov. Danes pornografija zajema tako "mehke" magazine, kakršen je *Playboy*, kot "trde" filme, ki prikazujejo eksplicitna seksualna dejanja, vključno z vaginalnimi in analnimi spolnimi odnosi, s felacijo, kunilingusom, tako med osebami nasprotnega kot istega spola. Večina sedaj dostopne pornografije je kajpada heteroseksualna, vendar pa obstaja tudi znaten trg tako z moškim kot ženskim homoseksualnim gradivom. Poleg tega obstaja tudi znatna količina pornografije, ki je specifično ukrojena za posamezno občinstvo oziroma porabnike – na primer za fetišiste raznih vrst, sadomazohiste, pedofile itn. Kolikšen procent vsega tega gradiva vsebuje nasilje, je kajpada sporna zadeva. Lahko pa rečemo vsaj naslednje: pornografija, ki kombinira ekspliciten seks in nasilje, je zlahka dostopna. Tovrstna pornografija pa je v večji meri začela stopati na tržišče v 70-tih letih prejšnjega stoletja.

Opredelitev pornografije

Očitno je, da ljudje, ko uporabijo besedo "pornografija", pogosto menijo zelo različne stvari. Zamislimo si, na primer, da z besedo "pornografija" mislim na slike golih ljudi, ki imajo spolni odnos. In dalje, zamislimo si, da si moj prijatelj pod to besedo predstavlja prikazovanje seksualne dejavnosti, ki ponižuje in razčlovečuje ženske. Potem je zelo verjetno, da bova na vprašanje "Kaj bi morali – če bi sploh kaj – storiti glede pornografije?" dala zelo različna odgovora.

Najina odgovora pa se bosta spet razlikovala od odgovora nekoga tretjega, ki misli, da je pornografija nekakšna vrsta oblastnega in subverzivnega političnega govora.

Definicije oziroma opredelitve "pornografije", ki jih sedaj najdemo v literaturi, po mnenju M. Ree (glej Rea, 2003) v grobem sodijo v šest različnih kategorij: (i) tiste, ki opredelijo "pornografijo" kot prodajo seksa za dobiček, (ii) tiste, ki jo definirajo kot obliko slabe umetnosti, (iii) tiste, ki jo opredelijo kot zadevo, ki prikazuje moške ali ženske kot – kot zgolj ali zgolj kot – seksualna bitja ali seksualne predmete, (iv) tiste, ki jo določijo kot obliko obscenosti, (v) tiste, ki jo definirajo kot obliko (ali prispevek k) zatiranju, in tiste (vi), ki jo definirajo kot gradivo, ki je mišljeno, da ustvari ali da ima učinek ustvarjanja seksualnega vzdraženja. Definicije v zadnjih treh kategorijah so daleč najbolj izrazite. Nekatere definicije sodijo v več kot eno od teh kategorij in nekatera pornografija ima vse značilnosti, ki ji izbere teh šest kategorij (to je, da nekatera pornografija hkratno vključuje prodajanje seksa za dobiček, šteje za slabo umetnost, prikazuje svoje osebke kot zgolj seksualne predmete, je obscena, prispeva k zatiranju nekoga in tako, kot je tudi mišljena, ustvarja seksualno vzdraženje pri nekom). Ob podrobni razčlenitvi teh definicij bi na koncu postalo jasno, da obstajajo ali bi lahko obstajali primeri pornografije, ki nimajo *nobene* od teh značilnosti, ki jih izbere teh šest vrst.

Veliko ljudi – tako filozofov kot nefilozofov – meni, da je opredeljujoča značilnost pornografije njena obscenost – njeno kršenje meril skupnosti glede tega, kaj naj bi štelo za žaljivo ali pa nežaljivo. Izraz "obscenost" ima svoje korenine v 16. stoletju in se nanaša na stvari, ki so žaljive ali moralno odbijajoče. Tako bi morale definicije, ki obravnavajo pornografijo kot obscenost, povedati, katera *vrsta* obscenosti naj bi bila pornografija. Dovolj naravno je, da opredelitev značilno trdi, da je pornografija nekakšno obsceno prikazovanje človeških spolnih organov ali človeškega spolnega obnašanja. Temeljna misel, ki stoji za definicijo pornografije kot obscenosti, je, da tisto, kar naredi nekaj za pornografsko, ni dejstvo, da je seksualno eksplicitno, temveč prej dejstvo, da je seksualno eksplicitno na način, ki je *žaljiv*.

Prva in najpomembnejša stvar, ki jo je treba opaziti pri definiciji pornografije kot obscenosti, je, da se v njej izrecno pripominja, da za pornografijo ni nujno, da je seksualno eksplicitna. Vendar pa pornografija ne more biti ravno *vsakršna stvar*, ki je obscena. Če pa nam je odvzeta označitev seksualne eksplicitnosti, katero drugo lahko potem še uporabimo? Ne vidim nobene, ki bi opravila to delo.

Četudi ta problem zanemarimo, pa obstajajo še druge težave. Spomnite se, da obstajata dva načina, kako razumeti definicije pornografije kot obscenosti. Lahko jih razumemo kot normativne: pornografija je katerokoli seksualno eksplicitno gradivo, ki bi *moralo biti žaljivo* za neko osebo, ne glede na to, ali je ta oseba dejansko užaljena ali ne. Ali pa jih lahko razumemo kot opisne: pornografija je vse, kar *dejansko* žali tiste ljudi v naši družbi, ki jih štejejo za "povprečne" ali "dostojne". Obe vrsti definicij sta problematični. Opisna označitev nekega dogodka ali zadeve je označitev, ki ne uporablja nikakršnih vrednostnih izrazov.

Na primer, stavek "Jože je zapel arijo" nevtralno opisuje dogodek, v katerem Jože poje arijo. Taisti dogodek je mogoče normativno označiti na naslednji način: "Jože je zavreščal in zakrulil trideset Verdijevih not."

M. Rae dobro opiše probleme in pomanjkljivosti obeh vrst definicij:

> "Normativne definicije so problematične zato, ker so neinformativne. Recimo, da gledam seksualno eksplicitno fotografijo in da nisem užaljen. Ali bi moral sklepati, da je fotografija nepornografska ali da sem nedostojen (to je, da me ne žali nekaj, kar bi me *moralo*)? Recimo, da se družba razvije do točke, kjer magazini, kakršen je *Penthouse*, ne bodo več nikogar žalili. Bi morali sklepati, da so ljudje te družbe nedostojni ali da taki magazini niso več pornografski? Ne bo nobenega načina, kako povedati, kaj bi morali sklepati, če ni opisa, kakšna vrsta stvari naj bi žalila dostojno osebo. To pa je natanko tisto, kar nam naše definicije obscenosti ne dajejo. Lahko bi poskušali ponuditi tak opis. Na primer, lahko bi dokazovali, da bi moralo biti seksualno eksplicitno gradivo žaljivo takrat, če bi se prodajalo zato, da bi iztisnilo dobiček iz naših seksualnih interesov. Toda potem – če nas zanima to, da bi ponudili res informativno definicijo 'pornografije' – je tisto, kar bi morali reči, to, da je pornografija seksualno eksplicitno gradivo, ki je mišljeno, da unovči dobiček iz naših seksualnih interesov, ne pa da je seksualno eksplicitno gradivo, ki žali dostojnost. Skratka, definicija, ki nam pove, da je pornografija tisto, kar bi nas *moralo* žaliti, je popolnoma nekoristna. Bodisi nimamo nobenega pojma, kaj bi nas moralo žaliti (in zato ne bomo imeli nobenega pojma, ali karkoli šteje za pornografijo), bodisi bomo imeli nek pojem o tem, kaj nas bi moralo žaliti. V tem primeru pa bomo imeli čisto opisno definicijo 'pornografije', ki bo na voljo, da bo zamenjala normativno definicijo." (Rae, 2003: 137-138)

Opisne definicije obscenosti pa so po drugi strani problematične zato, ker jim lahko poiščemo očitne protiprimere. Recimo, da definiramo pornografijo kot vsakršno seksualno eksplicitno gradivo, ki *dejansko žali* ljudi, ki se štejejo za povprečne ali dostojne. Definicija je očitno informativna. Da bi ugotovili, kaj šteje za pornografijo, je vse, kar nam je treba storiti, to, da pregledamo člane naše družbe, da ugotovimo, kateri štejejo za dostojne ali povprečne in potem preiščemo tiste, ki štejejo za dostojne ali povprečne, da bi ugotovili, kakšna vrsta seksualno eksplicitnega gradiva jih žali. Problem je kajpada v tem, da ni nobenega razloga pričakovati, da bo tak postopek zanesljivo ločil pornografijo od nepornografije. Reklame za vibratorje ali dišeče kondome skupaj z eksplicitnimi opisi, kako jih najučinkoviteje uporabljati, bodo gotovo užalile večino tistih, ki jih štejejo za dostojne ali povprečne, če se pojavijo v otroški oddaji, vendar pa ne bo nihče, tako vsaj mislim, imenoval takih reklam za pornografske. Še pomembneje, če ljudi taki magazini, kakršna sta *Penthouse* in *Hustler*, ne bi več žalili, ti magazini ne bi nujno nehali biti pornografski. Če se to ne bi zgodilo, potem bi bil eden od načinov, kako se znebiti pornografije, ta, da bi uničili ali "prevzgojili" vsakogar, ki so ga taki magazini žalili. V družbi, kakršna je naša, kjer strpnost in odprtost duha štejeta med najvišje moralne vrline, je dejansko

povsem razumno misliti, da bodo (nekoč, vsekakor) tisti, ki štejejo za najbolj dostojne, bili ravno oni ljudje, ki jih ne žali nič – razen morda nestrpnost. Toda v taki družbi bi lahko še vedno obstajala pornografija.

Eden od običajnih načinov, kako opredeliti pornografijo, je ta, da jo primerjamo z erotiko. Ljudje se spuščamo v spolne odnose tudi zaradi drugačnih razlogov, kot je nadaljevanje naše vrste. Včasih imamo spolni odnos zato, da bi poglobili našo vez z drugo osebo, ali preprosto zato, da bi doživeli zadovoljstvo. Izraz erotika ima korenine v *erosu* (strastna ljubezen), pornografija pa se je prvotno nanašala na pisanje o prostitutkah. Tako pornografija kot erotika vključujeta reprezentacijo seksualne dejavnosti, vendar pa je erotiko mogoče razlikovati od pornografije po tem, da je v erotiki prisotna vzajemnost, izbira in skupno zadovoljstvo. Po drugi strani pa je značilnost pornografije odsotnost vzajemnosti in izbire (prisila), prisotno pa je nasilje, prevlada in osvojitev. Taka opredelitev razlike med pornografijo in erotiko nam je sicer v pomoč, vendar pa razumni ljudje še vedno ne (ali pa težko) soglašajo, kaj je erotika. Ljudje ne soglašajo, kdaj je reprezentacija taka, da prikazuje asimetrijo v moči ali odsotnost izbire. Na primer, ali lahko nedvoumno sklepamo, če imamo pred seboj fotografijo oblečenega moškega in nage ženske, da ženska ni tam po svoji volji? Ali bi bila fotografija ženske, ki masturbira, erotična ali pornografska?

Fotografije opisane vrste utegnejo biti bodisi erotične bodisi pornografske, odvisno kajpada od tega, kdo jih je posnel, kje so prikazane, kako je prišlo do sodelovanja ljudi, ki so na teh fotografijah itn. Z drugimi besedami, pozorni moramo biti na kontekst, v katerem so te reprezentacije narejene in (u)porabljene.

Učinki pornografije

Mišljeni in najbolj neposredni učinek pornografije naj bi domnevno bil ustvarjanje spolnega vzburjenja. Udeležence v razpravi o pornografiji pa seveda zanima še cel niz drugih učinkov, ki naj bi jih (domnevno) imela pornografija. Na primer, da povzroča oziroma moške spodbuja k posilstvu in spolnemu nadlegovanju žensk in včasih tudi otrok; da prispeva k okolju, v katerem so njeni porabniki dejansko ravnodušni do pravih, realnih potreb žensk oziroma k okolju, v katerem žensk sploh ne jemljejo resno. Povsem v drugačni smeri pa gre, na primer, trditev, da pornografija olajšuje neškodljivo zadovoljevanje sicer nevarnih spolnih želja. Trditev, da ima pornografija tako rekoč katarzični učinek na svoje porabnike, pogosto nastopa v dokazovanju proti omejitvi ali prepovedi pornografije, medtem ko se antipornografski teoretiki opirajo na razne trditve, da ima pornografija (znatne) negativne učinke. Empirične obravnave igrajo svojo vlogo tako v dokazovanju za pornografijo kot proti njej, pri čemer je uspeh dokazovanja odvisen od tega, kaj je mogoče ugotoviti o povezavi med pornografijo in raznimi vrstami obnašanja in drž.

Sorazmerno veliko teoretikov in tudi navadnih ljudi je naklonjeno mišljenju, da obstaja nekakšna povezava, na primer, med posilstvom oziroma spolnim nadlegovanjem in pornografijo. Dobro je dokumentirano in dokazano, da nekateri spolni prestopniki priznavajo oziroma dopuščajo, da jih je k hudodelstvu

napeljala oziroma spodbudila pornografija; nekateri jo celo uporabljajo med opravljanjem hudodelstva. (glej MacKinnon, 1988) Vendar je treba v isti sapi tudi pripomniti, da je povsem nejasno, kake posplošitve – če sploh kake – je mogoče izpeljati iz ugotovljenih povezav med porabo pornografije in spolnim nasiljem nad ženskami. Ali je vsakršna pornografija takšna, da povzroča, da moški trpinčijo in posiljujejo ženske? Mar je res, da uporaba pornografskega gradiva povzroči, da so moški neobčutljivi in neusmiljeni do žensk? Je zgolj pornografija tista, ki je odgovorna za precej razširjeno javno podobo in držo, da so ženske bodisi spolno nenasitne bodisi plašne device. Raziskave seveda ponujajo oporekajoče si rezultate.

Komisija ZDA za obscenost in pornografijo je poročala, da empirične študije o učinkih pornografije ne zadostujejo za nedvoumno ugotovitev, da je pornografija osrednji vzročni dejavnik v spolnem nasilju. Leta 1986 pa je Meesejeva komisija ugotovila, da "dokazno gradivo, ki je na voljo, močno podpira domnevo, da je bistvena izpostavljenost spolno nasilnemu gradivu ... v vzročni povezavi s protidružbenimi dejanji nasilja in – v nekaterih podskupinah – mogoče tudi z nezakonitimi dejanji spolnega nasilja". (Attorney, 1986: 326) V Kanadi so ustrezne komisije ugotovile, da je očitna in nedvomna nevarnost tovrstnega pornografskega gradiva ta, da krepi nekatere nezdrave tendence v kanadski družbi. Učinek tovrstnega gradiva je, da utrjuje moško-ženske stereotipe v škodo obeh spolov. Leta 1985 pa je Posebna komisija za pornografijo in prostitucijo navzlic temu, da je sprejela tezo, da ni vzročne povezave med pornografijo in spolnim nasiljem, priporočila kriminalizacijo nasilne pornografije zaradi resnosti vpliva tovrstne pornografije na temeljne vrednote Kanadčanov. Kasneje je tudi kanadsko Vrhovno sodišče pritrdilo podobnim trditvam, saj je zapisalo, da ima parlament – čeravno ni dokazane vzročne povezave med pornografijo in nasiljem nad ženskami – razumno osnovo za sprejetje omejujoče zakonodaje.

Raziskave o učinkih pornografije so podvržene številnim težavam, ki so precej podobne tistim v drugih humanističnih in družboslovnih vedah. Pri načrtovanju raziskav in oblikovanju vprašalnikov imajo še vedno precejšnjo vlogo predsodki. Enako je mogoče reči tudi za razlago in pojasnjevanje rezultatov; ista ekspertna priča nastopa v zelo različnih, pogosto celo oporekajočih si političnih in pragmatičnih dokazih. Vedno več je tudi tistih, ki si prizadevajo, da bi empirične podatke zajeli v širši pogled. Catharine MacKinnon, na primer, trdi, da empirični vpliv pornografije sega preko njenih neposrednih in posrednih učinkov na porabnike: zajema tudi tisto, kar se mora zgoditi realnim ljudem, ko se ustvarja pornografija, in družbena in ekonomska dejstva o neenakosti žensk. (glej MacKinnon, 2003)

Pornografija kot moralno vprašanje

Vprašanje o pornografiji in odgovor nanj je pogosto lakmusov papir za to, kam se kdo umešča na politični pahljači. Konservativci napadajo – včasih tudi na osnovi religioznih prepričanj (na primer, da je masturbiranje ali spolnost, ki ni namenjena razmnoževanju, greh) – pornografijo kot gnusno in nemoralno.

Njihov protipol, liberalci, seveda z večjim ali manjšim navdušenjem pridigajo strpnost do nje. Nesoglasje glede pornografije je očitno premočrtno, in sicer zato, ker so ljudje posvetili pozornost zgolj eni lastnosti pornografije, namreč njeni seksualni vsebini. Če je pornografija sploh kakorkoli problematična, mislijo, da je problematična zato, ker gre v vprašanju o pornografiji za vprašanje o pravih mejah seksualne morale.

Tako je razumljivo, da je v prvi polovici 20. stoletja filozofsko in pravno mnenje o pornografiji preprosto zrcalilo to splošno nesoglasje. V pravu so seksualno eksplicitne reprezentacije sodile (in še sodijo) v rubriko obscenosti. Zakonska ureditev obscenosti je bila upravičena na osnovi tega, da je bila nujna za zaščito moralne podobe družbe.

Če in ko je problem pornografije zastavljen in izoblikovan v teh okvirih, potem dokazovanje teoretikov, ki nasprotujejo pornografiji, poteka v naslednji obliki:

(1) Pornografija je nemoralna.

(2) Cilj zakona (vključno s kazenskim zakonikom) je zavarovanje dobrobiti družbe.

∴ Država bi morala prepovedati ustvarjanje, prikazovanje in prodajo pornografskega gradiva.

Na drugi strani pa je zagovornikom manj omejujoče politike na razpolago cel kup strategij. Zagovornik pornografije lahko najprej podvomi o (1) in trdi, da je pornografija moralno neškodljiva. Lahko se oprime tudi druge strategije, pri čemer dopusti, da je pornografija nemoralna, vendar spodbija (2) na osnovi tega, da uveljavljanje morale ni posel oziroma zadeva države. Zagovorniku mehkejšega pristopa do pornografije naposled ostane še ena možnost, da zavrne sam način, kako je bil ta argument zastavljen oziroma izoblikovan. Z drugimi besedami, lahko bi ugovarjali, da je problem pornografije postavljen v tak okvir, in natanko to se je tudi zgodilo.

Priljubljeno in uveljavljeno prepričanje o nemoralnosti spolnega odnosa, ki ni namenjen reprodukciji, in masturbacije se je korenito spremenilo med tako imenovano seksualno revolucijo v 60-tih letih prejšnjega stoletja: mnogi ljudje so začeli trditi, da je pornografija veljavna in upravičena oblika izražanja, ne pa preprosto obscenost. Poleg tega je približno v istem času prišlo tudi do temeljitega preobrata v mnenju, ali je država upravičena vmešavati se v urejanje morale, še posebej seksualne morale: pojmovanje, da je zakonodajna ureditev morale – tudi seksualne – legitimni cilj države, je bilo podvrženo siloviti kritiki. Tako se je problem pornografije prekrojil v boj med avtoritarno državo na eni strani in seksualnimi radikalci na drugi strani. Kot radikalno obliko izražanja so pornografijo zagovarjali pred vmešavanjem države iz istega razloga, kot so zagovarjali svobodo izražanja političnih disidentov. Kot je zapisala C. MacKinnon:

> “Razprava o pornografiji, zamrznjena v klasični obliki prejšnjih razprav o cenzuri političnega in umetniškega govora, je tako postala razprava o

> vladni moči, ki grozi potlačiti genij in nesoglasje." (MacKinnon, 2003: 105)

Iz teh tradicionalnih načinov razmišljanja o problemu pornografije je razvidna popolna odsotnost dveh pomembnih prvin. Prvič, klasični način razmišljanja o pornografiji ne posveča nobene ali pa zelo malo pozornosti kontekstu, v katerem se ustvarja, širi in porablja pornografija. Drugič, v tem razmišljanju se nikjer ne omenja posebnega učinka, ki bi ga pornografija utegnila imeti na ženske. Problem pornografije je bil videti precej drugačen, ko so udeleženci v razpravi začeli poudarjati pomembnost teh dveh prvin, namreč konteksta in spola.

Pornografija in feminizem (škodljivost pornografije za ženske)

V začetnem ženskem nastopanju in organizaciji proti pornografiji sta zelo pomembno vlogo odigrala dva dejavnika: (a) v pornografski dejavnosti in v medijih nasploh je bila bolj in bolj prisotna kombinacija seksa in nasilja; (b) prišlo je do izrecnega priznanja široko razpostranjenega nasilja proti ženskam. V 70-tih letih prejšnjega stoletja so feministke začela dokumentirati sistematično naravo tega nasilja – to dejstvo je mnoge napeljalo k že omenjenemu sklepu, da obstaja neposredna vzročna povezava med prikazovanjem nasilja nad ženskami in dejanskim nasiljem nad njimi. Nekatere feministke so celo soglašale s tezo, da je "pornografija teorija, posilstvo pa praksa". Tako gledanje na pornografijo je kajpada imelo tudi posledice glede tega, kako argumentirati proti pornografiji in je celotno razpravo premestilo na področje svobode govora.

Pravico do svobode govora zajema tako ustava ZDA kot kanadska listina o pravicah in svoboščinah. Vprašanje pornografije je tako – upravičeno ali ne – potisnjeno na področje svobode govora, saj se pornografijo obravnava kot obliko govora oziroma izražanja. Vsakršno prizadevanje za omejevanje ali prepoved pornografije mora zato pokazati – če naj bo uspešno –, zakaj si ta posebna vrsta izražanja oziroma govora zasluži manj zaščite kot druge vrste. Tako dokazovanje se mora potemtakem dotakniti dveh odločilnih vprašanj: (1) "Zakaj je svoboda govora sploh tako dragocena?" in (2) "Kako se pornografija razlikuje od drugih oblik izražanja?".

Oglejmo si najprej, kako poskušajo odgovoriti na prvo vprašanje oziroma drugače povedano, zakaj ljudje mislijo, da je svoboda govora tako pomembna in kako upravičujejo zaščito te pravice. V literaturi kajpada ne bomo naleteli na enoten odgovor na zgoraj zastavljeno vprašanje. Pravica do svobode govora naj bi bila po mnenju nekaterih nujna sestavina "trga idej" za odkrivanje in preverjanje resnice (glej Locke, 1689 in Mill, 1994); drugi so menili, da bi zatiranje svobode govora imelo slabe posledice, tretji so kazali na pomen, ki ga ima svoboda govora pri uveljavljanju in utrjevanju demokratičnega samovladanja, četrti so dokazovali, da obstaja povezava med zmožnostjo posameznika, da se svobodno izraža, in njegovim dostojanstvom in moralno avtonomijo itn. Seveda se ta upravičenja lahko med seboj dopolnjujejo in niso izključujoča, vendar pa izstopa zadnje upravičenje – da je svoboda govora povezana s človekovim dostojanstvom in njegovo moralno avtonomijo –, ki se od

vseh drugih razlikuje po tem, da ni konsekvencialistično, saj trdi, da je svoboda govora dobra sama na sebi, da ima torej intrinzično vrednost. Vsa ostala upravičenja pa se sklicuje na verjetne posledice, ki bi jih imelo dopuščanje oziroma nedopuščanje svobode govora in je po njihovem mnenju vrednost svobode govora funkcija vrednosti cilja, za katerega dosego je svoboda govora zgolj nujno sredstvo – na primer, svoboda govora je v funkciji odkrivanja resnice, izogibanja tiraniji ali v funkciji možnosti demokracije.

Treba je kajpak pripomniti, da le redkokateri avtor zagovarja svobodo govora kot absolutno pravico, torej kot pravico, ki je nikoli ni mogoče kršiti, razveljaviti ali poteptati. Seveda pa se bo tisto, kar bomo imeli za zadosten razlog za omejevanje svobode govora v posameznem primeru, spreminjalo predvsem glede na to, kako se ta pravica utemeljuje oziroma upravičuje. Če, na primer, zagovarjamo pravico do svobode govora na podlagi tega, da je bistvena za zasledovanje oziroma iskanje pravice, potem si bomo verjetno prizadevali za omejevanje neke oblike izražanja tako, da bomo pokazali, da ta oblika nima nobene vloge pri zasledovanju tega cilja. Pravica do svobode govora se kajpak utemeljuje na trdni in močni podlagi in vsakdo, ki želi dokazati, da je pornografijo treba omejiti ali prepovedati, mora pokazati, da ima za tako početje zelo dobre razloge.

V tem okviru, v okviru, ki ga postavlja svoboda govora, so problem pornografije zastavile tudi zgodnje feministke. Poskušale so dokazati, da je pornografija škodljiva za ženske. Če bi bilo mogoče pokazati, da obstaja neposredna vzročna zveza med pornografijo in nasiljem nad ženskami, bi to bilo vsekakor eden od dobrih razlogov za omejitev ali prepoved pornografije. Na misel, ki kaže v tej smeri, naletimo v že omenjeni Millovi knjigi *O svobodi*. V tem delu je Mill zagovarjal svobodo izražanja na temelju tega, da je neovirana izmenjava idej nujna oziroma bistvena za doseganje resnice. Dokazoval je, da bi omejevanje govora in izražanja imelo po vsej verjetnosti zgolj slabe posledice: dovolilo bi nastanek avtoritarne vladavine in preprečevalo kritično preučevanje moralnih in političnih idej in drugo. Hkrati se je Mill tudi zavedal nevarnosti in stranpoti popolnoma neomejene svobode in je v omenjeni knjigi izoblikoval tudi načelo, ki je postalo znano pod imenom "načelo škodljivosti". To načelo meni, da država ni upravičena do prepovedi dejanj (torej ni upravičena do omejevanja svobode svojih državljanov), razen v primeru, če je mogoče dokazati, da so ta dejanja škodljiva in da korist od prepovedi takih dejanj odtehta škodo, ki bi nastala, če bi jih dopustili. Če bi ubral to pot, potem bi moral nekdo, ki bi si prizadeval za prepoved pornografije, nositi breme dokaza, da (1) ima pornografija dokazljivo škodljive učinke in da so (2) koristi prepovedi pornografije večje od škode, ki bi jo povzročila njena dopustitev. Kaj je na voljo nekomu, ki je proti omejevanju oziroma prepovedi pornografije? Na voljo ima tri opcije. Prvič, lahko pokaže na dokazno gradivo, da pornografija ni škodljiva ali pa vsaj ne tako škodljiva, kot to dokazujejo njegovi nasprotniki. Tako bi zanikal, da stroški permisivne politike glede pornografije zagotavljajo omejitev svobode govora. Drugič, lahko bi soglašal, da obstaja razlog za prepričanje, da so neke vrste pornografije *dejansko škodljive*, vendar pa bi potem dokazoval, da to ni dovolj za upravičenje cenzuriranja *vse* pornografije. Tretja pot, ki mu je na voljo, je ta, da se oklene

tako imenovanega argumenta spolzke strmine: če je pornografija prepovedana na temelju tega, da je lahko kaka njena oblika škodljiva, ali nismo potem postavili nevarnega precedensa za omejitev tudi drugih oblik izražanja, ki utegnejo biti sumljive?

Nekdo, ki si prizadeva za omejitev ali prepoved pornografije – glede na to, da ni zadostnih in nedvoumnih dokazov o neposredni vzročni povezavi med pornografijo in nasiljem nad ženskami –, bi lahko trdil, da je od vseh oblik izražanja ravno omejevanje pornografije izjema glede na splošno zahtevo ugotavljanja dokazljivo škodljivih učinkov. Da bi kaj takega storil, mora pokazati, kako se pornografija *v načelu* razlikuje od drugih oblik izražanja, sicer se bo izdvajanje pornografije kot legitimne tarče državnega nadzora zdelo samovoljno. Ravno grožnja samovoljnosti pa je tista, ki je v temelju ugovora spolzke strmine proti vmešavanju države v svobodo govora.

Svoboda govora in pornografija

Govoriti o človekovih pravicah je dandanes nasploh zelo moderno. Zdi se, da ljudje že kar intuitivno zaslutimo, kdaj je katera od naših pravic v nevarnosti, vendar pa je to naše sklicevanje na pravice pogosto narejeno brez treznega in pametnega premisleka. Hočem reči, da vemo, da se zavedamo, da imamo to ali ono pravico, vendar pa ne vemo, zakaj. Pomembno je torej tudi vedeti, zakaj imamo neko pravico, ne le, da jo zgolj imamo. Drugo pomembno vprašanje, ki zadeva naše pravice, je vprašanje o njihovem obsegu oziroma dosegu. Je, na primer, pravica do svobode izražanja neomejena ali – kot včasih rečemo – absolutna? Trditi, da je pravica absolutna, pomeni reči, da je ni dovoljeno nikoli prekršiti. Če je pravica do svobode izražanja absolutna, potem bi bilo zmotno – ne glede na posledice – omejevati ali prepovedovati vsakršno izražanje. Že naše intuicije pa nam pravijo, da so take absolutne pravice le redke (na primer, menimo, da je včasih dovoljeno kršiti pravico do življenja druge osebe – da napadalca lahko ubijemo v samoobrambi). Če pa so pravice le poredkoma absolutne, pa utegnejo biti nekatere zelo močne. Z drugimi besedami, nekatere pravice utegnejo biti za nas tako pomembne, da smo raje pripravljeni tolerirati precejšnjo mero njihovih slabih posledic, kot da bi te pravice kršili. Posamezna pravica utegne biti za nas tako pomembna v posameznih okoliščinah, da je lahko njeno kršenje upravičeno le tedaj, ko morebitne dobre posledice kršenja odtehtajo dobre posledice njenega upoštevanja. Mogoče bi bilo treba na tak način razmišljati tudi o naši pravici do svobode izražanja.

Ti dve vprašanji – torej vprašanje o upravičenju pravice do svobode izražanja in vprašanje o dosegu te pravice – sta še naprej osrednji vprašanji v razpravi, ki zadeva pornografijo. Vsakršen predlog, da bi bilo treba omejiti ali prepovedati kako vrsto ali kar vse vrste pornografije, takoj naleti na odziv nasprotne strani, ki se sklicuje na pravico do svobode izražanja. Ljudje, ki hočejo pornografijo omejiti ali prepovedati, morajo pokazati, zakaj je pornografija problematična, zagovorniki pravice do svobode izražanja pa morajo povedati, zakaj je in v kolikšni meri je pomembna svoboda izražanja.

Kaj pomeni reči, da smo ljudje enaki? Enaki glede na kaj? V resnici se razlikujemo na mnogo načinov: nekateri so bogati, drugi revni, nekateri so izobraženi, drugi neizobraženi, nekateri so visoki, drugi nizki itn. Tisto, kar imajo ljudje na splošno v mislih, ko govorijo o enakosti, je, da je treba ljudi – navzlic razlikami med njimi, še posebej v rasi, spolu in razredni pripadnosti – obravnavati enako. Imamo torej pravico, da nas obravnavajo z enako skrbjo in upoštevanjem ter spoštovanjem. Zdaj je tudi očitno, kje pojem enakosti vstopi v razpravo o pornografiji. Mnogi teoretiki dokazujejo, da pornografija ogroža enakost žensk in potem dalje dokazujejo, da je že ta posledica pornografije dovolj za omejitev človekove pravice do svobode izražanja. Pravica do svobode izražanja je sicer zelo močna, vendar se mora umakniti, ko krši pravico drugih ljudi do enakosti. Te trditve pa ne moremo oceniti, če ne odgovorimo na vprašanje: "Kako je mogoče upravičiti pravico do svobode govora? "

Klasični argument proti državnemu omejevanju govora in hkrati tudi dokazljivo zgodovinski razlog, da se je pravica do svobode izražanja znašla v prvem amandmaju ustave ZDA, je, da sta svoboda izražanja in še posebej svoboda tiska nujna za popolno in enakopravno udeležbo državljanov v političnih procesih. Državljani morajo imeti možnost vplivanja na politične procese in prost dostop do informacije o tem, kaj delajo njihovi izvoljeni predstavniki in uradniki. Take argumentacije seveda ne bo mogoče uporabiti v primeru razprave o pornografiji, kakor zelo nazorno pokaže tudi R. Dworkin v svojem članku "Ali imamo pravico do pornografije?", ki je preveden v tej številki revije:

> "Nobenemu ni – tako mislim – zanikan enak glas v političnem procesu, pa naj bo le-ta še tako široko pojmovan, ko mu je v celoti prepovedano razpečevanje fotografij genitalij v javnosti ali zanikana njegova pravica do poslušanja argumenta, ko mu je prepovedano preučevanje teh fotografij v njegovem prostem času. Če smo prepričani, da je napak cenzurirati te oblike pornografije, potem bi morali poskušati najti upravičenje za tako mnenje kje drugje kot v literaturi, ki slavi svobodo govora in tiska." (Dworkin, 2003: 65-66)

Dostop do pornografskega gradiva potemtakem ne prizadeva naših političnih pravic in ni bistven za udeležbo v političnem procesu.[1] Zato se je treba zateči k splošnejši obrambi svobode izražanja, da bi v njenem imenu zavarovali tudi pornografijo. Dworkin razlikuje med tistim, kar on imenuje na "cilju utemeljena" strategija, in onim, kar imenuje "na pravicah utemeljena" strategija. Preprosto povedano, na cilju utemeljen argument za svobodo izražanja predpostavlja nekakšen cilj oziroma ideal – na primer doseganje oziroma iskanje pravice – in trdi, da bomo ta cilj v največji in najboljši meri dosegli tako, da ljudem dovolimo reči in misliti tisto, kar si želijo in hočejo. Drugače, negativno, povedano: na cilju utemeljen argument pravi, da bodo dolgoročne posledice omejevanja izražanja

[1] Če to upravičenje za svobodo izražanja obrnemo na glavo, se lahko vprašamo, tako kot so to storile nekatere feministke, ali širok dostop do pornografije ne ovira oziroma preprečuje zmožnost nekaterih ljudi (žensk), da bi sodelovali v političnem procesu? To je, lahko začnemo razmišljati, ali ima pornografija kako vlogo pri vzpostavljanju in ohranjanju naravnanosti do žensk, ki jim otežujejo, da bi jih jemali resno v političnem življenju?

verjetno slabše od posledic tega, če dovolimo, da se neko posebno izražanje (na primer, pornografija) razcveti:

> "Na cilju utemeljeno upravičenje teh prepričanj predlaga, da četudi nam utegne biti kratkoročno slabše, če smo strpni do gnusnega političnega govorjenja, ker nas vznemirja in ker vselej obstaja določena možnost, da se bo izkazal za prepričljivega za druge, pa obstajajo razlogi, zakaj nam bo navzlic temu dolgoročno bolje – da se bomo približali izpolnitvi ciljev, ki si jih moramo postaviti –, če tak govor dopuščamo. " (Dworkin, 2003: 81)

Na drugi strani pa se na pravicah utemeljena strategija sprašuje:

> "Ali imajo ljudje moralne ali politične pravice, tako da bi bilo zmotno prepovedati jim bodisi objavljanje bodisi branje bodisi premišljevanje o umazanih knjigah ali fotografijah ali filmih, tudi če bi bilo za skupnost bolje – tudi če bi to nudilo bolj primerne okoliščine, v katerih bi se njeni člani utegnili razviti –, če tega ne bi počeli? " (Dworkin, 2003: 82)

Na pravicah utemeljeni argument je močnejši od na cilju utemeljenega argumenta zato, ker svoje moči ne izpeljuje iz ugibanja o tem, kaj bi bilo za skupnost dolgoročno najbolje.

Pri Dworkinu je pomembno razumeti, kakšen je njegov splošen predlog glede tega, kakšne pravice imamo. Glede tega se mu zapiše naslednje:

> "Pravice ... najbolje razumemo kot adute nad nekakšnim ozadnjim upravičenjem za politične odločitve, ki izreka cilj za skupnost kot celoto. Če ima nekdo pravico do moralne neodvisnosti, to pomeni, da je za uradnike zaradi nekega razloga napačno delovati tako, da kršijo to pravico, četudi so (pravilno) prepričani, da bi bilo za skupnost kot celoto bolje, če bi tako delovali. " (Dworkin, 2003: 88)

To pomeni, da bi bilo za državo napak delovati tako, da bi zasledovala neki cilj, ki zahteva kršenje te pravice. Če imamo pravico do svobode izražanja, potem bi bila država v zmoti, če bi to pravico kršila, četudi bi za skupnost bilo dolgoročno bolje, če bi (država) ravnala tako.

Še posebej bije v oči dejstvo Dworkinovega zatrjevanja, da imajo ljudje "pravico, da ne utrpijo škode pri porazdelitvi družbenih dobrin in priložnosti, vključno s škodo glede svoboščin, ki jim jih dopušča kazenski zakonik, zgolj na temelju tega, da njihovi uradniki ali sodržavljani mislijo, da so njihova prepričanja o tem, kako pravilno živeti svoja lastna življenja, sramotna ali zmotna. To (domnevno) pravico bom imenoval pravica do moralne neodvisnosti ..." (Dworkin, 2003: 83) Tu se vračamo k Dworkinovemu pojmovanju enakosti, saj je pravica do moralne neodvisnosti utemeljena v obravnavah enakosti. Pravica do enake obravnave je pravica, da naše interese obravnavajo ravno tako v popolni meri in ravno s tako simpatijo kot interese kogarkoli drugega, naše pojmovanje dobrega življenja pa morajo obravnavati z ravno takim spoštovanjem kot pojmovanje dobrega življenja kogarkoli drugega. Država bi to pravico kršila, če bi, na primer, sprejela odločitve o porazdelitvi virov ali priložnosti na podlagi tega, da je pojmovanje

dobrega življenja neke družbene skupine večvredno od pojmovanje kake druge družbene skupine, ali zgolj na temelju tega, da si nekateri ljudje zaslužijo večjo skrb od drugih.

Ko torej razmišljamo o omejevanju ali prepovedi pornografije, se moramo najprej vprašati, ali ne bi njeno omejevanje ali prepoved ogrozila pravice državljanov do moralne neodvisnosti. Demokratično ustvarjanje politike naj bi bilo povečini utilitaristično. To pomeni, kot poudarja tudi Dworkin, "da vsaj na splošno sprejmemo, da je politična odločitev upravičena, če obljublja, da bo naredila državljane srečnejše ali da bo v povprečju izpolnila več njihovih preferenc, kot bi jih lahko katerakoli druga odločitev. Recimo, da domnevamo, da odločitev za prepoved pornografije povsem ustreza temu testu, saj želje in preference večine, vključno z njenimi preferencami o tem, kako naj bi živeli drugi ljudje, odtehtajo želje in preference založnikov in pornografov." (Dworkin, 2003: 90) In potem dodaja, da moramo, zato da bi videli, ali ta politika krši pravico kogarkoli do moralne neodvisnosti – to je, ali ji spodleti, da bi vse ljudi obravnavala z enako skrbjo in spoštovanjem –, preučiti naravo preferenc, ki jim ta politika poskuša zadostiti. Še posebej je treba preučiti moralna prepričanja, ki so v osnovi zadevne politike.

Dworkin uvede razlikovanje med "osebnimi" oziroma notranjimi in "zunanjimi" preferencami. Razloček med osebnimi in zunanjimi preferencami je razloček, ki je bistven za razvoj Dworkinove teorije pravic. En preprost način, kako uvideti, kako deluje ta njegova teorija, je odgovor na neustreznosti neomejenega utilitarizma, ko se sooča z zahtevami liberalnega načela enakosti. Povzemimo: utilitarizem nam zapoveduje maksimiranje zadovoljitve preferenc, toda če to storimo, ne da bi prej izključili preference vsakega državljana za pripis dobrin in priložnosti državljanom, ki niso on sam, utegne biti izračun izkrivljen, posledica je lahko nekakšna oblika "dvojnega štetja", končni rezultat pa je lahko tak, da ne obravnava vsakega državljana z enako skrbjo in spoštovanjem. Pravice so koristno teoretsko sredstvo za preprečitev tega nedobrodošlega rezultata; pravice so sredstvo zavarovanja posameznikov pred zunanjimi preferencami drugih posameznikov. Na kratko povedano, naše osebne preference se tičejo tega, kako in kakšne dobrine in priložnosti bi si želeli, da bi nam bile pripisane, zunanje preference pa zadevajo to, kako in kakšne dobrine in priložnosti si želimo, da bi bile pripisane drugim ljudem. Naše zunanje preference pogosto določa to, kaj si mislimo o značaju drugih ljudi in o tem, kako živijo svoja življenja. Kaj šteje za zunanjo preferenco? In še: kako take preference razbijejo egalitarni značaj utilitarističnih argumentov? Dworkin razlikuje dva načina, kako so preference državljana lahko zunanje, dva načina, ki ustrezata dvojnemu vidiku načela enakosti. Prvič, državljan utegne preferirati, da se drugemu državljanu pripiše manj dobrin in priložnosti kot drugim zato, ker misli, da je ta oseba manj vredna kot druge. Če te preference upoštevamo pri določanju, ali sprejeti neko politiko, potem bo posledica takega obnašanja nepoštenost oziroma pristranskost. Zamislimo si, na primer, skupino državljanov, ki je prepričana, da si črnci zaslužijo preprosto manj skrbi in spoštovanja, in katere preference ta predsodek tudi kažejo. Menijo, na primer, da so v utilitarističnem računu preference črncev

vredne le polovico preferenc belcev. Če upoštevamo take rasistične preference, potem bo utilitaristični račun izkrivljen, črnci pa bodo zaradi tega neupravičeno trpeli. Drugič, državljan utegne preferirati, da se drugemu državljanu pripiše manj dobrin in priložnosti kot drugim, ker je prepričan, da je pojmovanje te osebe, kaj je dobro življenje, vredno manj upoštevanja oziroma spoštovanja od pojmovanj drugih oseb. Dworkin navede kot primere te druge vrste preferenc moralistične preference ljudi, ki obsojajo razne prakse (homoseksualnost, pornografijo, pripadnost komunistični partiji) in ki jim bi bilo ljubše, če se nihče v družbi ne bi držal takih praks. Če bi take preference upoštevali, bi posamezniki, za katere gre (homoseksualci, pornografi, komunisti), trpeli, in to ne preprosto zato, ker morajo v tekmujočih zahtevah po pomanjkljivih virih nekatere preference preprosto podleči. Ti posamezniki trpijo tudi zaradi tega, ker njihova lastna stališča o tem, kako živeti svoja življenja, zaslužijo manj upoštevanja in spoštovanja. Na splošno se moramo torej paziti vsakršne predlagane politike, katere podpora temelji na takih zunanjih preferencah.

Težava pa je kajpak v tem, da je pogosto težko ločiti in prepoznati čisto osebne preference glede na zunanje preference, vendar pa ni težko prepoznati primerov, kjer sta udeleženi obe vrsti preferenc, ali primere, kjer so preference mešane. V takih primerih, pravi Dworkin, moramo oceniti, ali bi kdorkoli "utrpel *resno* škodo zaradi zakonske omejitve, ko to lahko upravičuje zgolj dejstvo, da bo tisto, kar on predlaga storiti, onemogočilo ali preprečilo preference drugih, za katere imamo razlog verjeti, da so pomešane s posledicami ali pa so posledice prepričanj, da so ljudje, ki tako delujejo, ljudje s slabim značajem." (Dworkin, 2003: 86) Dokazljivo je, ko razmišljamo o pornografiji, da so naše preference mešane. Tisti, ki pornografiji nasprotujejo, pogosto zagovarjajo stališče o notranji, inherentni ponižujoči naravi nekaterih spolnih praks ali o škodljivosti oziroma pokvarjenosti pojmovanj nekaterih ljudi "o tem, kakšno naj bi bilo videti seksualno izkustvo in kakšno vlogo naj bi v tem izkustvu igrala fantazija ter kakšen naj bi bil značaj te fantazije ..." (Dworkin, 2003: 93) Tako bi se morali glede na politiko, ki bi omejevala ali prepovedovala pornografijo, vprašati, kakšne učinke bo ta politika verjetno imela na tiste, ki jim bo zanikan dostop do pornografije. Pravice do posameznih svoboščin – svobode izražanja, religije, političnega prepričanja – so po mnenju Dworkina izpeljive iz temeljne pravice enakosti. Za politiko, ki omejuje posamezno svoboščino v interesu koristnosti, je mogoče pokazati, da verjetno temelji na argumentu, ki izkorišča zunanje preference; enakost zahteva, da je treba take preference zavreči, v takih primerih pa bo ogroženi državljan imel pravico do tiste svoboščine, ki bo adut nad nasprotujočim argumentom koristnosti. Dworkinov recept je približno takle: (1) začnite z ugotovitvijo, da obstaja dober utilitaristični argument za določeno politiko in da bodo kot rezultat te politike nekateri posamezniki trpeli; (2) preučite preference, na katerih temelji ta utilitaristični argument; (3) pokažite, da so te preference zunanje, in (4) ugotovite, da imajo posamezniki, za katere gre, pravice, ki morajo ovreči zadevno politiko.

Dworkin pokaže, kako je mogoče načelno argumentirati proti prepovedovalni politiki. Predpostavimo, pravi, da bi politika prepovedi pornografije zadovoljila

preference večine in da bi bile kot posledica tega priložnosti porabnikov pornografije okrnjene. Naš naslednji korak, če nas seveda zanima ugotoviti, ali pornografi utegnejo imeti pravice proti tej politiki, je, da se lotimo obravnave narave preferenc, na katere se ta politika opira, saj pravica do enakosti zahteva, da je treba nekatere preference zavreči. Ali se prepovedovalna politika opira na kakršnokoli zunanjo preferenco? Naj vas spomnim, da poznamo dve vrsti zunanjih preferenc: nekdo lahko preferira, da druga oseba dobi manj dobrin in priložnosti, ker misli, da ta oseba zasluži manj skrbi, ali ker misli, da pojmovanje te osebe o tem, kaj je dobro življenje, zasluži manj upoštevanja in spoštovanja. V primeru pornografije se zdi, da Dworkin meni, da so zunanje preference te zadnje vrste. Ljudje si želijo, da bi bila pornografija poglavitno prepovedana zato, ker mislijo, da je nizkotna in zmotna, in da pojmovanje dobrega življenja, ki velja, sicer zasluži manj spoštovanja. Tovrstne moralistične preference mora premagati ustrezna pravica do moralne neodvisnosti. V kolikor je utilitaristični argument odvisen od moralističnih preferenc, imajo porabniki pornografije pravico, ki sega nad politiko prepovedi, naša politika do pornografije pa bi tako morala biti permisivna.

Tisto bistveno in odločilno, kar je treba opaziti pri tem argumentu, je, da je za pornografe rečeno, da imajo pravice, vendar ne zato, ker bi obstajalo kaj posebnega o govoru samem na sebi in ker je pornografija govor; niti zato, ker obstaja kaj posebnega o zasebnem področju, v katerem se pornografija pogosto porablja, temveč preprosto zato, ker so ranljivi za učinke zunanjih preferenc drugih ljudi, enakost pa zahteva, da je take preference treba zanemariti.

Rae Langton sprejme to splošno Dworkinovo strategijo za oceno upravičenosti javne politike in jo obrne na glavo. (glej Langton, 1990) Langtonova poskuša vključiti Dworkinov slog argumentiranja v kontekst feminističnih opazk o pornografiji. Tako kot Dworkin preučuje, kaj je mogoče reči v prid omejevalne politike glede pornografije, Langtonova raziskuje, kaj je mogoče reči v prid permisivne politike. Langtonova predlaga, da obstaja očiten utilitaristični argument v prid dopustitve pornografije: večini ljudi bi bilo ljubše, če bi bila pornografija dovoljena, tako da bi naša politika bila dopuščanje pornografije. Osrednja poanta feminističnega argumenta je, da nekatere vrste pornografije lahko delujejo kot nekakšna propaganda, kar predstavlja grožnjo za dobrobit žensk in – splošneje – grožnjo za enakost žensk. Zdi se, da so do takega prepričanja prišli tudi nekateri liberalni teoretiki (med njimi, na primer, Joel Feinberg), saj soglašajo s stališčem, da utegne biti pornografija določene vrste podobna propagandi. Nasilni pornografski prikazi krepijo in utrjujejo mačistično ideologijo, pravi J. Feinberg, ta ideologija pa je ideologija, ki je ženskam naredila očitno škodo. Verjetno drži, da nasilna in ponižujoča pornografija krepi in utrjuje mačistično ideologijo in tako ohranja podrejeni status žensk, očitna škoda za ženske, ki iz tega izvira, pa verjetno vključuje, vendar pa ni zgolj omejena na prvine, kakršne so seksualne zlorabe raznih vrst (vključno s seksualnim nadlegovanjem in posilstvom), škodovanje ugledu, izguba kredibilnosti itn.

Odločilen korak v njenem argumentu zadeva preference, za katere bi utegnili misliti, da so v osnovi take politike, zato tudi predlaga natančnejši ogled

preferenc, na katerih bi utegnila temeljiti utilitaristična politika. Obstajajo razni razlogi, zakaj bi si ljudje želeli, da bi bila pornografija dovoljena, kakor ugotavlja Langtonova. Mnogim ljudem je pornografija (vključno z nasilno pornografijo) všeč in si želijo, da bi jo lahko uporabljali brez omejitev; nekaterim ni všeč pornografija sama na sebi, temveč so srečni, ko vidijo, da drugi v njej uživajo, nekateri drugi se bojijo "spolzke strmine" in jih skrbi, da bi dopustitev državi, da prepove pornografijo, verjetno privedlo do oblastniške (državne) zlorabe moči. Zdi se verjetno, da bodo preference, na katere se argument opira, osebne preferences, namreč preference porabnikov pornografije za samo pornografijo. Tako je vsaj videti na prvi pogled in na površini. Kako bi se lahko zgodilo, da bi bile preference za tisto, kar nekdo bere ali gleda za zaprtimi vrati, kakšne druge vrste kot osebne? Vendar pa sam Dworkin priznava, da je na pojmu zunanje preference nekaj več kot zgolj eksplicitno nanašanje na alokacijo virov drugega državljana. Zagovarja tezo, da je osebno včasih politično ali, natančneje, da imajo očitno osebne preference lahko posledice za politična vprašanja o pravicah. Langtonova se sprašuje, ali je položaj, ki ga obravnavamo, tak, v katerem je predsodek proti podrejeni skupini v družbi močan in prodoren? Zdi se ji, da mora biti odgovor pritrdilen.

Toda potem si je treba zastaviti naslednje vprašanje: "Če predsodek proti ženskam ne bi obstajal, ali bi obstajale tudi preference za tovrstno pornografijo?" (Langton, 1995: 105) Na to zapleteno hipotetično vprašanje je vsaj en znan liberalni teoretik ponudil prepričljiv odgovor (glej Feinberg, 1985). Tovrstna nasilna pornografija po njegovem mnenju sploh ne ugaja moškemu, ki ni v primežu mačističnega kulta. Ti moški naj bi se ravnali po sloganu: "Uživaj v seksu, vendar se prepričaj, da uživaš v njem tako, da ženske ponižuješ in jim pokažeš, kdo je šef!" Feinberg je prepričan, da je imetje mačističnih vrednot nujen pogoj za privlačnost nasilne pornografije. Meni tudi, da mačistične vrednote vključujejo tudi stališče o vrednosti žensk. Če bi torej sprejeli njegovo stališče, bi tako tudi sprejeli, da je preferenca za tovrstno pornografijo odvisna od stališča glede vrednosti žensk, tako pa bi bile take preference po Dworkinovih lastnih merilih zunanje preference.

Feinbergov predlog je v določeni meri gotovo sprejemljiv, vendar pa moramo biti glede tega morebiti bolj previdni. Lahko bi domnevali, da ljudi včasih pritegne nasilna pornografija preko drugih motivov, kakršni so radovednost ali nagovarjanje ljudi istega stanu, četudi je res, da je veliko takih preferenc odvisno od imetja nekaterih predhodnih vrednot. Te preference utegnejo biti osebne. Medtem ko obstaja nekakšna verjetnost, da mnogo relevantnih preferenc prizadene predsodek, pa je možno, da imamo v takem primeru pred seboj zapleteno situacijo, v kateri so osebne in zunanje preference tako nerazdružljivo povezane in tako vzajemno odvisne, da nikakršen praktični test za merjenje preferenc ne bo zmožen razločiti med osebnimi in zunanjimi preferencami. Recimo, da se primeri kaj takega. Recimo, da je težko razločiti osebne preference za tovrstno pornografijo od zunanjih preferenc oziroma ugotoviti razmerje (odvisnost) med željo in predsodkom. Kaj bi morali skleniti v takih okoliščinah? Po mnenju Langtonove bi morali še vedno skleniti, če bi se držali tretjega

Dworkinovega pogoja[2], da so zadevne preference zunanje. Zdi se, da moramo – če hočemo ostati zvesti samemu Dworkinu – skleniti, da so preference moških za tovrstno pornografijo zunanje preference.

Povzemimo argument Langtonove. Ženske kot skupina imajo pravice proti porabnikom pornografije in torej pravice, ki so aduti v boju proti politiki dopuščanja pornografije. Permisivna politika ima določeno objektivno značilnost: opira se na zunanje preference, to je, preference, ki so odvisne od stališč glede vrednosti drugih ljudi. To že zadostuje za ugotovitev, da je permisivna politika v navzkrižju z načelom enake skrbi in spoštovanja in da ženske potemtakem imajo pravice proti pornografiji.[3]

Opozoriti je treba, da je argument Langtonove precej drugačen od argumentov proti pornografiji, ki temeljijo na preprostem načelu škodljivosti. Ti argumenti, vključno z argumentom Dworkina, menijo, da bi moral uspešen argument proti pornografiji ustvariti odločilno evidenco za nekakšno resno škodo, na primer dokazno gradivo, da pornografija povzroča nasilna hudodelstva. Argument Langtonove ne potrebuje trditi, da utegne iz permisivne politike izvirati resna škoda, niti ne potrebuje imeti odločilno dokazno gradivo za škodo, ki jo navaja. Njen argument gradi predvsem na preferencah, ki so v osnovi permisivne politike. Zato še enkrat povzemimo argument z njenimi lastnimi besedami:

> "Če bi obstajal utilitaristični argument za permisivno politiko do nasilne in ponižujoče pornografije, bi ženske imele pravice proti pornografiji. Permisivna politika ženske očitno zapostavlja in zato imajo *prima facie* vzrok za pritožbo. Nekatere ženske čutijo zaradi take politike stisko in so užaljene, verjetno pa je tudi, da obstoj take pornografije krepi in ohranja/obnavlja drže in prepričanja, ki spodkopujejo dobrobit žensk in

[2] Langtonova takole oriše tri zadostne pogoje, da bi preference – po Dworkinovem mnenju – štele za zunanje preference:
(1) Preference zadevajo alokacijo virov pri drugem državljanu, *simpliciter*.
(2) Velja naslednji protidejstvenik: Če ne bi obstajal predsodek, ne bi obstajale tudi zadevne preference.
(3) Ugotavljamo, da je resnico protidejstvenika v (2) težko določiti, obstaja pa določena verjetnost, da je predsodek prizadel preference.

[3] En možen odgovor na ta argument obravnava Langtonova v opombah. Argument naj bi pokazal, da tovrstna pornografija predstavlja očiten spopad pravic, pravic pornografov proti moralistom in pravic žensk proti pornografom. Kako razrešiti ta konflikt, ni jasno, toda en način razreševanja bi lahko bil ta, da razmišljamo, kako bi utegnil izgledati popolnoma rekonstruiran utilitaristični argument, to je argument, očiščen vseh zunanjih preferenc. O tej zadevi je treba nekoliko špekulirati, pravi Langtonova, toda če naj sploh govorimo o preferencah, bi lahko začeli s tem, da bi obravnavali naslednje tri vrste preferenc: (1) preference nekaterih žensk, da določena pornografija ne sme biti dovoljena zato, ker nanjo gledajo kot na globoko žaljivo; preference žensk za okolje, v katerem lahko zasledujejo svoje cilje in življenjske načrte brez grožnje diskriminacije in spolne zlorabe, ki jo tovrstna pornografija dokazljivo podpira; (2) moralistične preference nasprotnikom pornografije, ki si želijo, da bi bila pornografija prepovedana zato, ker menijo, da je nemoralna; in (3) preference pornografov, da bi bila pornografija dovoljena. Te tri vrste preferenc so gotovo najpomembnejše, čeravno utegnejo obstajati še druge. Dworkin se ukvarja predvsem z drugo in tretjo vrsto preferenc in šteje drugo vrsto preferenc za zunanje preference. Langtonova meni, da je tudi tretja vrsta preferenc zunanja. Tako bi nam v očiščenem utilitarističnem računa preostala za obravnavo le prva vrsta preferenc. Prva vrsta preferenc sodi v osebne preference, tako Langtonova, in medtem ko pornografi utegnejo imeti pravice proti drugi vrsti preferenc, pa ne bi imeli nobenih pravic proti prvi vrsti preferenc. V celoti rekonstruiran utilitaristični argument bi potemtakem, tako se vsaj zdi, prinesel omejevalni sklep.

> spolno enakost; taka pornografija verjetno prispeva k okolju, v katerem je bolj verjetno, da bo prišlo do spolne zlorabe. Glede na to, da ženske imajo vzrok za skrb glede permisivne politike, bi se kdo lahko vprašal, ali ta politika ne krši njihovih pravic. Ker je verjetno, da se bo utilitaristična permisivna politika opirala na preference porabnikov tovrstne pornografije in ker so take preference zunanje preference, ... ženske imajo pravice proti permisivni politiki." (Langton, 1995: 106-107)

Končni sklep: permisivna politika glede pornografije bi kršila pravico žensk do moralne neodvisnosti in zato ne bi bila upravičena. Langtonova pride do popolnoma drugačnega sklepa kot Dworkin.

Liberalizem in feminizem

Rezultat te argumentacija načenja zanimivo vprašanje o odnosu med liberalizmom (katerega predstavnik je R. Dworkin) in feminizmom. Na splošno so liberalci privrženci svobodne, neomejene uporabe pornografije, vendar če ima Langtonova prav, potem bi si morali tudi oni prizadevati za nekakšno omejevanje pornografije, kakršno zagovarjata, na primer, C. MacKinnonova in Andrea Dworkin. R. Dworkin se dotakne odnosa med liberalizmom in feminizmom v prispevku "Liberty and Pornography", kjer vzame v pretres nekatere feministične protipornografske argumente v kontekstu razločevanja med negativno in pozitivno svobodo, ki ga je uvedel Isaiah Berlin: "Negativna svoboda ... pomeni, da te drugi ne ovirajo pri tistem, kar bi si utegnil želeti početi." (Dworkin, 1995: 114) Tako je svoboda izražanja ena od negativnih svoboščin. Pozitivna svoboda je na drugi strani moč nadziranja ali udeležbe v javnih odločitvah, vključno z odločitvijo, kako močno okrniti negativno svobodo (na primer, volilna pravica je primer take pozitivne svobode). Že sam I. Berlin je opozoril na možnost konflikta med pozitivnimi in negativnimi svoboščinami, poleg tega pa se svoboščine obeh vrst pogosto bojujejo za prevlado še z drugimi temeljnimi vrednotami, kakršni sta pravičnost in sreča. Zato nam mora biti jasno, kakšno vrsto svobode imamo v mislih in zakaj cenimo ravno to vrsto svobode. To je bistveno, ko pride, na primer, do spopada med negativno svobodo govora in pozitivno svobodo do udeležbe v političnem procesu in odločanju. Hkrati moramo tudi priznati, da so politične vrednote zapletene in da vseh političnih vrlin ni mogoče hkrati udejaniti in se moramo kolektivno odločiti, katere bomo najbolj cenili.

Dworkin je prepričan, da je mogoče nekatere feministične argumente proti pornografiji preoblikovati v okviru razločevanja med pozitivno in negativno svobodo. Eden od poglavitnih feminističnih argumentov proti pornografiji je, da prevlada pornografije v naši družbi prispeva k takemu ozračju, v katerem žensk ne jemljejo resno kot osebe. To bi seveda pomenilo, da je pornografija dokazljivo politično škodljiva za ženske. Če pornografija ustvarja okolje, v katerem ženske ne morejo imeti prave politične moči ali oblasti zato, ker se jih dojema in razume na nepristen, nepravi način – to je, podoba ženske je produkt moške domišljije, kar pomeni, da so ženske razumljene in dojete kot zelo drugačne, kot so v resnici –, potem je videti, da imamo tu primer konflikta med negativno in pozitivno

svobodo. Podoba ženske (pa tudi moškega) je v skladu s to trditvijo rezultat/produkt družbene konstrukcije. To je tudi v ustavnem okviru močan argument, saj ne zatrjuje le navzkrižja med svobodo in enakostjo, temveč tudi navzkrižje znotraj same svobode. To pa je navzkrižje, ki ga ni mogoče rešiti preprosto tako, da mora biti svoboda suverena. Drugače povedano, zdi se, da je negativna pravica pornografov, da ustvarjajo svoje gradivo, v navzkrižju s pozitivno pravico žensk, da imajo enakopraven dostop do udeležbe v političnem odločanju.

Dworkin sicer dvomi o tem, da ima pornografija tako kvarne in škodljive posledice – sam je prepričan, da ima oglaševanje veliko močnejši, prodornejši in bolj negativen vpliv na naše naravnanosti do ženskih sposobnosti. Televizija in drugi deli popularne kulture uporabljajo seksualno prikazovanje in seksualno namigovanje pri prodaji domala vsakršnega artikla, ženske pa pogosto prikazujejo kot poznavalke gospodinjskih podrobnosti in nerazumnih intuicij in nič drugega:

> "Podobe, ki jih ustvarijo, so prefinjene in vsepovsod prisotne, in ne bi bilo presenetljivo, če bi zvedeli, ... da dejansko povzročajo veliko škodo načinu, kako se ženske razume in kako se jim dopušča, da so vplivne v politiki. Sadistična pornografija, čeravno veliko bolj žaljiva in moteča, je v pretirani senci teh strašnih kulturnih vplivov kot vzročne sile." (Dworkin, 1993: 118)

Njegov pravi odgovor na zgornji argument pa je vnovično zatrjevanje, da je "poanta svobode govora natanko v dopuščanju, da imajo ideje vsakršne posledice, ki izvirajo iz njihovega širjenja, vključno z nezaželenimi posledicami za pozitivno svobodo". (Dworkin, 1993: 119) Tako stališče upravičuje tudi zavezanost negativni svobodi govora, ki je izražena v ustavi ZDA in v kanadski Listini pravic in svoboščin. Četudi pornografija predstavlja resno grožnjo pozitivni svobodi žensk, ta grožnja ni zadostni razlog, na osnovi katerega bi pornografijo lahko cenzurirali ali omejili. Kakršenkoli naj je že naš odgovor na pornografijo, mora biti konsistenten z našo zavezanostjo svobodi govora.

V luči tega bi si torej bilo treba izmisliti močnejši argument proti pornografiji: Predpostavimo, da je naša primarna politična vrednota negativna svoboda govora. Potem bi si močan protipornografski argument utegnil privzeti obliko, ki bi dokazovala, da pornografija predstavlja resno grožnjo negativni svobodi žensk, da torej pornografija predstavlja navzkrižje znotraj same negativne svobode govora. Take vrste argument se sklicuje na to, da pornografija prizadene naše dojemanje žensk in da oznanja zmotno pojmovanje o tem, kake so ženske, kaj si želijo in česa so zmožne. Ko to počne, je ravno tako učinkovita pri utišanju žensk, kot je vpadanje v besedo pri utišanju javnega govorca. Ko nas skrbi glede omejitev svobode govora, imamo običajno v mislih okrnitev dejavnosti države, ta argument pa širi to previdnost tudi na dejavnosti zasebnih državljanov, saj ni država tista, ki producira pornografijo, temveč posamezni državljani. Dworkin zavrne tudi ta argument na podlagi razlikovanja med idejami, ki niso razumljene ali ki ne prejmejo pričakovane oziroma primerne pozornosti, in ljudmi, ki jim je

fizično preprečeno, da bi izrazili svoje ideje. Pornografija lahko doseže prvo, nikakor pa ne more ljudem fizično preprečiti, da bi izrazili svoje ideje. V nadaljevanju bomo videli, kako Dworkinov sklep kritizira J. Hornsby.

Pornografija kot oblika spolne diskriminacije

Liberalno zagovarjanje svobode govora za vsako ceno in abstraktnih pravic in svoboščin ob pogosti izključitvi dejanskih realitet življenja žensk, ki zelo težko breme dokaza prenaša na tiste, ki si prizadevajo za omejitev ali prepoved pornografije, je v veliki meri prispevalo k izoblikovanju nove vrste argumenta proti pornografiji, to je argumenta, da je pornografija nekakšna oblika spolne diskriminacije. Argument se navdihuje pri feministični misli, vendar pa ni edini zveličavni, edini pravi argument, ki bi ga zagovarjale feministke.

Feministke in tudi drugi teoretiki so še naprej in še naprej vztrajajo, da široko prikazovanje in poraba pornografije prispeva h kulturnemu in družbenemu okolju, ki je za ženske škodljivo. Pornografija ustvarja in prenaša določena sporočila o tem, kakšne so ženske in kaj od spolnosti pričakujejo ali si v njej želijo. Precejšen del razpoložljive pornografije namiguje, da so ženske predvsem seksualna bitja, bitja, ki se v bistvu podrejajo, da si želijo biti ponižane in prizadete in da v takem početju tudi seksualno uživajo. Pornografija naj bi lagala o naravi ženske seksualnosti in predstavlja izkrivljen pogled na ženske, ki bo – če ga moški, ki so porabniki pornografije, sprejmemo za čisto resnico – verjetno vplival na načine, kako se ti moški na splošno odzivajo in obnašajo do žensk. Nekateri lahko izberejo posilstvo, drugi obravnavajo ženske kot spolne igrače, ki jih ne gre jemati resno itn. Ti splošni učinki pornografije na obnašanje moških do žensk imajo dolgoročne implikacije za zmožnost žensk, da so enakopravno in v celoti udeležene v političnem procesu.

Omenili smo že, da lahko zagovornik omejitvene politike do pornografije dopusti, da je pornografija oblika izražanja in da je svobodo izražanja treba na splošno ščititi, vendar pa lahko poskuša pokazati, da je pornografija posebna oblika izražanja. V tem primeru bo moral pokazati na tiste značilnosti, ki pornografijo ločujejo od drugih oblik izražanja, saj se bo edino tako lahko izognil argumentu spolzke strmine. Ker smo tudi videli, da ni mogoče potrditi neposredne vzročne zveze med pornografijo in nasiljem proti ženskam oziroma trditve, da pornografija prispeva k sovražnemu okolju za ženske, so začeli iskati neko prvino oziroma značilnost, ki bi pornografijo ločevala od drugih oblik izražanja na tak način, da bi ta prvina/značilnost bila tudi razlog za omejitveno politiko do pornografije.

Do novega preobrata v razpravi o pornografiji je prišlo takrat, ko so nekatere feministke in teoretiki začeli dokazovati, da pornografija ni zgolj neka oblika izražanja z verjetnimi slabimi posledicami, temveč da je pornografija hkrati tudi *praksa*, in sicer praksa spolne diskriminacije. Pornografija vsekakor *je* neka oblika izražanja, torej ima nekakšno ekspresivno vsebino ali sporočilo, vendar pa ima vsebino, kakršno že ima, zato ker se posameznikom zgodijo določene stvari. MacKinnonova zapiše:

> "Recimo, da ima seksualno eksplicitno vsebinsko prvino: vsebuje penis, potisnjen v vagino. Ali to pomeni, da fotografija tega sporoča idejo penisa, ki rine v vagino, ali pa gledalec vidi in doživlja penis, ki rine v vagino? Če moški gleda penis, ki rine v vagino, v živo, ali potem rečemo, da gleda idejo penisa, ki rine v vagino? Kako se potem razlikuje vizualna pornografija? Ko potem gre in potisne svoj penis v vagino ženske, ali je to zato, ker ima idejo, ali zato, ker ima erekcijo?" (MacKinnon, 2003: 114)

Ali pa:

> "S pornografijo moški masturbirajo pred razgaljenimi, ponižanimi, posiljenimi, pohabljenimi, razkosanimi, zvezanimi, mučenimi in ubitimi ženskami. V vizualnem gradivu izkusijo, da je to *storjeno*, tako da gledajo, da je to *storjeno*. Tisto, kar je tu realno, ni, da so gradivo fotografije, temveč da so del seksualnega dejanja. Ženske so v dveh dimenzijah, vendar pa imajo moški z njimi spolni odnos s svojimi lastnimi tridimenzionalnimi telesi, ne zgolj v njihovem duhu. Moškim prihaja, ko to počnejo. Tudi to je obnašanje, ne pa misel ali argument." (MacKinnon, 2003: 110)

Prudukcija pornografije zahteva, da se realnim ženskam in moškim zgodijo realne, dejanske stvari, od katerih so nekatere gotovo nevarne in zlorabljajoče. Poleg tega pa porabniki pornografije dojemajo njeno sporočilo preko seksa, preko prakse, preko samega (seksualnega) dejanja. Zaradi tega se pornografija ne nanaša zgolj na zbir magazinov, filmov in knjig; izraz zajema tudi okoliščine, ki so potrebni za njen nastanek in njeno rabo, ter njene končne posledice. Pornografija določenih stvari ne zgolj pove, temveč *stori*. Je oblika izražanja, ki je tudi posebna dejavnost.

Taka zastavitev problema odpira pot za argument za omejevanje ali prepoved pornografije na drugačnih temeljih. Dopušča argument, ki se ne opira na (1) zanikanje, da je pornografija oblika izražanja, ali na (2) zavračanje pomembnosti zaščite svobode govora ali na (3) nedoločene empirične študije o negativnih učinkih pornografije. Že zdaj velja, da, na primer v ustavi ZDA, nekatere oblike izražanja ali govora ne sodijo pod zaščito prvega amandmaja, ker so te oblike govora hkrati tudi oblike diskriminatornega obnašanja. Med temi izjemami glede na prvi amandma je govor, ki žali ali poskuša napeljevati k prelomu miru, in razni izrazi, ki v določenem kontekstu tvorijo diskriminacijsko obnašanje, kakršen je na primer "Pofukaj me, ali pa te bom odpustil!" itn. Nekatere feministke so predlagale, da bi morali pornografijo dojeti kot nekakšno obliko sovražne propagande, saj naj bi bila izraz sovraštva do žensk, vendar pa ni jasno, ali tako pojmovanje pornografija zadošča pravni definiciji sovražne propagande, ki opredeli, da je namerna promocija sovraštva proti prepoznavni skupini hudodelstvo. To pa bi bilo težko, če že ne domala nemogoče dokazati, saj verjetno ne drži, da je namera pornografov širjenje in utrjevanje sovraštva do žensk. Ravno to poskuša dokazati C. MacKinnonova, ki dokazuje, da je pornografija, široko razumljena kot praksa, ki trguje z ženskimi telesi, nekakšna oblika spolne diskriminacije. Nekaj podobnega si prizadeva pokazati tudi Andrea

Dworkin, zato lahko tako strategijo imenujemo “strategija MacKinnonove in Dworkinove”. Ta argument vsebuje pravzaprav dve trditvi. Prvič, ker pornografija včasih zahteva za svojo produkcijo prisilo in zlorabo žensk in ker včasih privede do posilstva in napada na ženske, je zanjo rečeno, da ženske podreja. Drugič, trdi se, da pornografija ženske tudi utišuje s tem, ko ustvarja in ohranja družbeno hierarhijo, v kateri se verjame, da so ženske manjvredne. Tako jim preprečuje, da bi jih slišali na pristen način. Pornografija se tudi uporablja proti ženskam, da bi jim preprečili govoriti.

Pristop MacKinnonove in Dworkinove do problema pornografije se razlikuje od prejšnjih feminističnih pristopov vsaj v treh značilnostih. (1) Za njuno argumentacijo stoji veliko bolj zapletena teorija spola in družbene konstrukcije seksualnosti. (2) Njun pristop nenehno poudarja razumevanje tudi empiričnih razsežnosti pornografije (produkcije, porabe in posledic). (3) Trdita, da pornografija ne le preprosto daje slabe ideje in zglede moškim glede žensk ali povzroča, da moški prizadevajo ženske, temveč tudi podreja in utišuje ženske. Na problem pornografije ne gledata niti kot na navzkrižje med spolno moralo in državno vlogo pri njenem uveljavljanju niti kot na navzkrižje med dobrimi in slabimi posledicami svobode govora. Ko ji pripišeta moč podrejanja in utišanja žensk, dokazujeta, da je pornografija bistvena grožnja za enakopravnost žensk, in to tako močna, da si ženske enakopravnosti ob nadaljnjem obstoju pornografije ni mogoče zamišljati.

Trditve MacKinnonove in Dworkinove seveda niso ostale neopažene in brez odmeva. Njuni nasprotniki so si začeli zastavljati vprašanja, ki zadevajo koherenco trditve, da je pornografija podrejanje in utišanje žensk. Kako je mogoče, so se spraševali, da pornografija lahko naredi take stvari? Ali ni podrejanje nekaj, kar lahko le ljudje storijo drugim ljudem? Kako naj bi zgolj reprezentacija ženske oropala moči učinkovitega govora? Tako smo prišli do zadnje teme našega prispevka, to je do odnosa med pornografijo in govornim dejanjem.

Pornografija in govorno dejanje

Kako je torej, natanko, pornografija zmožna utišati ženske? MacKinnonova in Dworkinova pravita: “Pornografija je seksualno eksplicitno podrejanje žensk ...” Zakaj se nekaterim zdi, ta te misli ni mogoče filozofsko zagovarjati? Če rečem “Pornografija je seksualno eksplicitno podrejanje žensk”, potem sem “je” v tem stavku uporabil v smislu identitete, kakor, na primer, v stavku “Zemlja je tretji planet od sonca”, in ne v smislu predikacije, kot v primeru, ko rečem “Moj pes je zvest”. Avtorici nedvomno mislita, da pornografija tako prikazuje kot prispeva k podrejanju žensk, vendar je poanta te njune definicije v tem, da je pornografija *v resnici*, *dejansko* podrejanje žensk. Mnogi filozofi in teoretiki menijo, da sta avtorici s to trditvijo naredili “kategorialno napako”. Do te napake pride, ko kršimo “logiko” nekega pojma, kot, na primer, ko rečemo “Zelene ideje divje sanjajo”, saj ideje niso stvar, ki bi lahko sanjala. V tem smislu tudi knjige, filmi in magazini niso stvari, ki bi bile zmožne podrejanja.

MacKinnonova se v celoti zaveda, kako si razlagajo njeno trditev:

> "Znotraj meja tega pristopa se na trditev, da je pornografija dejanje proti ženskam, gleda kot na metaforično ali magično, retorično ali nerealno, kot na literarno hiperbolo ali propagandno sredstvo." (MacKinnon, 2003: 107)

Ona kajpada vztraja, da je treba trditev vzeti dobesedno. V tej smeri dokazujeta tudi R. Langton in Jennifer Hornsby, pri čemer se opirata na teorijo govornih dejanj, katere začetnik je J. L. Austin s tezo, da je izreči stavek isto kot opraviti neko dejanje. (glej Austin, 1990) Teoretiki govornih dejanj zahtevajo, da nismo pozorni le na to, (1) kaj naše izjave pomenijo, temveč tudi na (2) posledice, ki jih imajo naše izjave, in tudi (3) na to, kaj napravimo, ko rečemo, kar rečemo. Dejanju "reči kaj" v tem običajnem smislu rečemo tudi izvedba lokucijskega dejanja. Primer lokucijskega dejanja je, na primer, ko rečem "Zunaj dežuje" in tako poročam o nekem stanju v svetu, in je tisto, kar rečem, resnično ali neresnično. Ko izrečemo lokucijsko dejanje, pa hkrati izvedemo tudi ilokucijsko dejanje, torej izvajamo še nekaj drugega, na primer vprašujemo ali odgovarjamo na vprašanje, obveščamo ali zagotavljamo ali svarimo, razglašamo sodbo ali namen itn. Ilokucijsko dejanje izvedem takrat, *ko* rečem kaj. Izvedba lokucijskega dejanja in potemtakem ilokucijsko dejanje pa je lahko v določenem smislu tudi izvedba še drugačne vrste dejanja:

> "To, da rečemo kaj, ima pogosto ali celo normalno določene posledične učinke na občutke, misli ali delovanje bodisi občinstva ali govorca ali drugih oseb: in to lahko storimo z načrtom, namenom ali smotrom." (Austin, 1990: 90)

Tako dejanje imenujemo perlokucijsko dejanje. Filozofi dejansko pogosto ne soglašajo o tem, kako natanko potegniti razmejitveno črto med perlokucijskimi in ilokucijskimi dejanji. Nemara najboljši predlog za razločevanje je naslednji: ko govorimo o perlokucijskih dejanjih, so tisto, kar nas zanima, nekateri prihodnji vzročni učinki ustrezne izjave, ko pa govorimo o ilokucijskih dejanjih, je tisto, kar nas zanima, dejanje, ki ga ta izjava tvori.

Kako si lahko s teorijo govornih dejanj pomagamo pri razumevanju trditve, da pornografija podreja in utišuje ženske? MacKinnonova poudarja, da je treba njeno trditev o podrejanju vzeti dobesedno. Ne trdi zgolj, da pornografija prinaša in prenaša neko sporočilo o manjvrednem položaju žensk (lokucijsko dejanje), niti ne kaže preprosto na dejstvo, da pornografija včasih opogumlja svoje porabnike, da obravnavajo ženske kot manjvredne (perlukocijsko dejanje), temveč hoče povedati tudi, da je pornografijo mogoče uporabiti za izvedbo ilokucijskega dejanja – namreč dejanja podrejanja žensk. Vprašanje se torej nanaša na to, ali lahko sploh kaka beseda ali izraz podrejata? Vzemimo dva primera: "Črncem ni dovoljeno voliti" (stavek, ki ga je izrekel zakonodajalec v Južni Afriki) in "Vstop dovoljen le belcem". Prvi stavek opravi neko lokucijsko dejanje: z izrazom "črnci" se nanaša na črnce, perlokucijsko dejanje: imel bo učinek, da črnci ne bodo obiskali volišč, hkrati pa je tudi predvsem ilokucijsko dejanje: stori, da črncem ni dovoljeno voliti. Podobno se godi tudi drugi izjavi, ki zapoveduje črncem, da nimajo vstopa, izreka dobrodošlico belcem in belcem tudi

omogoča, da se diskriminatorno obnašajo do črncev.

Langtonova predlaga naslednje tri značilnosti, ki jih mora izpolniti neko ilokucijsko dejanje, da bi bilo dejanje podrejanja: (1) mora nepravično razvrstiti neko osebo ali skupino ljudi kot tisto, ki je manjvredna, (2) mora legitimirati diskriminatorno obnašanje nekaterih ljudi do te osebe ali skupine ljudi in (3) mora to osebo ali skupino ljudi neupravičeno oropati nekaterih pomembnih moči. Zgoraj omenjeni izjavi – če sta bili v času apartheida izrečeni v Južni Afriki in so ju izrekle osebe, ki so zasedale oblastne položaje na ustreznem področju – imata ravno te značilnosti in sta tako dejanje podrejanja. Pomembno je kajpada, da te izjave izreče neka uradna oseba, oseba na oblasti. Če bi jih, na primer, izrekel črni igralec v johannesburškem gledališču, ne bi predstavljali govornih dejanj podrejanja. To je lepo razvidno tudi iz naslednjega navedka MacKinnonove:

> "Skupaj z vso njegovo materialno podporo je avtoritativno *govorjenje* nekomu, da je manjvreden, povečini tisto, kako so razmejene in udejanjene strukture statusa in diferencialna obravnava. Besede in podobe so to, kako so ljudje umeščeni v hierarhije, kako je urejeno družbeno razslojevanje, da se zdi neizogibno in pravično, kako so ustvarjeni občutki manjvrednosti in večvrednosti in kako se racionalizira in normalizira ravnodušnost do nasilja proti tistim na dnu." (MacKinnon, 2003: 118)

Vendar tu ne smemo prehitro sklepati, temveč moramo še nadalje pretehtati in oceniti misel, da pornogarfija ne(u)pravič(e)no oropa ženske pomembnih moči. Če bi, na primer, lahko ugotovili, da nekatere oblike pornografije tudi utišujejo ženske, potem bi utegnili soglašati, da nekatere oblike pornografije imajo tretjo značilnost, ki je nujno potrebna za ilokucijsko moč podrejanja. Med pogoji posrečenosti za ilokucijsko dejanje podrejanja je, da mora zadevno govorno dejanje opraviti neka oseba, ki ima položaj v hierarhiji oblasti na ustreznem področju. To od nas zahteva, da ugotovimo, ali imajo govorci pornografije ustrezno oblast oziroma moč. Vendar pred tem še poglejmo, kaj je mogoče reči v podporo trditvi, da pornografija utišuje.

Komunikacija je odnos med ljudmi, ki zahteva, da poslušalstvo ne razume zgolj pomena zvokov, ki jih je izrekel govorec, to je pomena besed, temveč tudi mišljene pomene govorca. Pri uspešni komunikaciji mora vselej priti do ujemanja med govorčevo intenco, da naredi posamezno ilokucijsko dejanje, in tem, da poslušalstvo prepozna, da je govorec izvedel to ilokucijsko dejanje. Hornsbyjeva imenuje to ujemanje *recipročnost*, do katere pride, "ko so ljudje taki, da priznajo drug drugega govor, kakor je mišljen, da se ga vzame". (Hornsby, 1995: 224) Recimo, da rečem "Obljubljam, da bom jutri vrnil tvojo knjigo" in iskreno mislim – ko to izjavljam –, da dajem neko obljubo glede tvoje knjige. Ko izrekam tisto, kar pač izrekam, ne domnevam le, da boš razumel pomen besed, ki jih izrekam, temveč se tudi opiram na to, da si voljan in zmožen prepoznati, da ti z izrekanjem tega, kar izrekam, dajem neko obljubo. Torej predpostavljam, da obstaja recipročnost. Če obstaja recipročnost oziroma vzajemnost – če dejansko prepoznaš, da sem ti dal obljubo –, potem sem uspešno opravil govorno dejanje, ki sem ga mislil opraviti. Zdaj pa si zamislimo žensko, ki moškemu na njegove

seksualne zahteve odgovori z "Ne" in ima tako v mislih njihovo zavrnitev. Zamislimo si tudi, da zadevni moški ni voljan ali zmožen prepoznati njenega govora kot govornega dejanja, ki ga je ona imela v mislih – namreč kot zavrnitve. V takem položaju ni vzajemnosti, ženski pa ni omogočeno opraviti ilokucijskega dejanja, ki ga je imela v mislih. Po prepričanju Hornsbyjeve za uspešno opravljanje ilokucijskega dejanja oziroma zavrnitve ni dovolj zgolj izrekanje besede "ne": da bi bila njena zavrnitev uspešna, mora biti ženska razumljena, kot da poskuša zavrniti (moškega). Toda ženska utegne imeti v mislih zavrnitev, vendar ni zmožna uspešne zavrnitve, ker ni zadoščeno okoliščinam njene uspešne zavrnitve. Poanta je v tem, da so okoliščine lahko včasih take, da neki osebi onemogočajo, da bi opravila ilokucijsko dejanje, ki se ga je namenila opraviti, to je, da bi s svojimi besedami opravila stvari, ki jih je mislila opraviti. Ravno tako pa je treba razumeti tudi utišanje, pravi Hornsbyjeva, saj ni v moči utišane osebe, da bi z jezikom opravila tisto, kar bi si utegnila želeti opraviti. Če se izrazimo po austinovsko, lahko rečemo, da ji je bil odvzet ilokucijski potencial. Zavrnitev ni zavrnitev vse dotlej, dokler ni tako razumljena.

Do recipročnosti ne pride zaradi različnih razlogov. Hornsbyjeva ponuja razlago, v kakšnem primeru pride do zloma recipročnosti med moškim in žensko. Predpostavimo, pravi, da je v družbeno prakso, v kateri potekajo naša govorna dejanja, vtkana koda obnašanja, v skladu s katero imajo moški spolne potrebe, ki jih ni mogoče nadzirati. Ženske, ki se ne obnašajo in oblačijo zelo pazljivo, naj bi bile pripravljeni in voljne ustreči tem potrebam, vendar bodo hlinile nevoljnost ali preko dostojnosti ali varanja ali želje vzdraženja. Če je ta koda v temelju prepričanj moških o samih sebi in ženskah, si potem lahko zamislimo, da bodo le redkim ženskam priznali, da so zavrnile zadovoljitev spolne potrebe, ko so rekle "Ne". V takem primeru kajpada ne pride do recipročnosti, odsotnost recipročnosti pa, kot smo že rekli, onemogoča izvedbo določenih ilokucijskih dejanj. Če soglašamo, da je to tisto, kar ženske utišuje, in nadalje, če je sprejemljivo trditi, da je pornografija odgovorna za vrsto prepričanj in pričakovanj, ki zagotavljajo odsotnost recipročnosti, potem lahko rečemo, da je pornografija dejansko zmožna utišati ženske. Tako sploh ni nenavadno, da Hornsbyjeva pride do naslednjega sklepa:

> "Moja trditev je, da ima oznanjanje ponižujočega pogleda na ženske lahko učinek, da naredi ženske za sorazmerno nemočne stranke v komunikacijski izmenjavi, zato ker prizadeva recipročnost, ki je predpogoj ilokucije ... Toda moški so bolj kot ženske določali, kdaj obstaja recipročnost." (Hornsby, 1995: 201)

Če ima Hornsbyjeva prav, potem je vsaj sprejemljivo misliti, da nekatere oblike pornografije imajo sposobnost utišanja žensk in da tako ne(u)pravič(e)no oropajo ženske pomembne moči svobode govora, kar je po mnenju Langtonove tretja značilnost podrejajočega govora. Tako razlaga Hornsbyjeve glede utišanja žensk še dodatno podpira razumnost trditve, da pornografija podreja.

Zdaj nam preostane le še odgovor na vprašanje, ali je pornografija avtoritativni govor *na področju seksa*. Verjetno odgovora na to vprašanje ne bo mogoče

podati iz "filozofskega naslonjača", s čimer se strinja tudi Langtonova, temveč zgolj s pomočjo empiričnih raziskav glede tega, ali njeni uporabniki razumejo pornografijo kot avtoritativni vir glede seksa, ustreznega spolnega obnašanja in ženskih spolnih želja. Gotovo je res, da je pornografija za mnoge mlade moške edina podrobnejša informacija o teh rečeh. Ob umanjkanju alternativnih pogledov ti mladi ljudje ne bodo imeli nobenega razloga za dvom o "resnici" pornografskega oznanila.

Če je pravica do svobode izražanja pravica do komunikacije, v kateri mora veljati načelo vzajemnosti, potem imajo liberalci preozek pogled na to, kaj (ne) ogroža svobodo/(e) izražanja. Tako se zdi tudi najmočnejši feministični protiargument proti liberalcem, to je argument, da pornografija vzpostavlja navzkrižje med svobodo izražanja pornografov in žensk, v boljšem položaju za uspeh in hkrati tudi bolj obvezujoč. Hkrati tudi uporaba teorije govornih dejanj v razpravi o pornografiji omogoča, da pornografijo lahko obravnavamo kot obliko diskriminacije, na isti ravni kot spolno nadlegovanje in rasno segregacijo. To pa postavlja prizorišče za nov krog filozofske in pravne razprave.

INTRODUCTION TO THE DISCUSSION ABOUT PORNOGRAPHY

The article goes back to the history of discussion about pornography and shows how the emphasis and the center of gravity of discussion have shifted. It is also a critical survey of the views advocated by liberal philosophers and theoreticians, conservatives and feminists.

The controversy about pornography started in terms of the question about genuine borders of sexual freedom. Such an attitude was due to the fact of people's paying attention to only one feature of pornography, namely its sexual content. If pornography was anyhow problematic at all it was thought to represent a problem because the issue of pornography was the issue about genuine borders of sexual moral. Later, the discussion has shifted on the domain of human rights. To the forefront of study came the relationship between the freedom of expression and the pornography. Any suggestion in favor of the restriction or prohibition of some form or all forms of pornography immediately encounters the reaction of the antipole who appeals to the right of free speech. People who wish the pornography to be restricted or prohibited have to show the problematic side of pornography and advocates of the right of free speech have to tell why the freedom of expression is important and to what degree.

Finally, if the right to free speech is a right to genuine communication in which the principle of reciprocity holds then the view of liberals about what threats the freedom of expression is unsound and too narrow. So it seems that the feminist

argument against liberals, that is, argument that pornography establishes the conflict between pornographers' freedom of speech and feminist freedom of speech, is in better position to be successful and it appears more obligatory. At the same time, the introduction of the theory of speech acts in the discussion enables pornography to be considered as a form of discrimination, on a par with sexual harassment and race discrimination. All these set the terms for a new round of philosophical and legal discussion. These facts are crucial in taking our position that restriction of some form of pornography is likely justified.

Keywords: sexual moral, pornography, human rights, freedom of expression, sexual discrimination.

Literatura

Attorney General's Commission on Pornography (1986). *Final Report*, 1. zv. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.

Austin, J. L. (1990). *Kako napravimo kaj z besedami?* Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta.

Dworkin, R. (1993). "Liberty and Pornography". *The New York Review of Books*, oktober, str. 12-15. Ponatis, po katerem tudi navajam, je izšel v Susan Dwyer (ur.), *The Problem of Pornography*, Belmont: Wadsworth Publishing Company, 1995, str. 113-121.

Dworkin, R. (2003). "Ali imamo pravico do pornografije?". *Analiza*, 7, št. 1-2, str. 65-101.

Feinberg, J. (1985). *Offense to Others*. New York: Oxford University Press.

Hornsby, J. (1995). "Speech Acts and Pornography". V Susan Dwyer (ur.), *The Problem of Pornography*, Belmont: Wadsworth Publishing Company.

Langton, R. (1990). "Whose Right? Ronald Dworkin, Women and Pornographers". *Philosophy and Public Affairs*, 19, št. 4, str. 311-359. Skrajšan ponatis v Susan Dwyer (ur.), *The Problem of Pornography*, Belmont: Wadsworth Publishing Company, 1995. Pri navajanju uporabljam paginacijo skrajšanega ponatisa.

Locke, J. (1689). *A Letter Concerning Toleration*.

MacKinnon, C. (1988). *Pornography and Sexual Violence: Evidence of the Links*. London: Everywoman.

MacKinnon, C. (2003). "Kleveta in diskriminacija". *Analiza*, 7, št. 1-2, str. 102-124.

Mill, J. S. (1994). *O svobodi*. Ljubljana: ŠKUC.

Rea, M. (2003). "Kaj je pornografija?" *Analiza*, 7, št. 1-2, str. 125-155.